

שיעורים בפיקוח נפש והצלה
נתנאל אוירבך

שיעור י: מציל עצמו בממון חברו

א. הקדמה

בבלי בבא מציעא (סב ע"א):

שניים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהן קיתון של מים. אם שותין - שניהם מתים, ואם שותה אחד מהן - מגיע לישוב. דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו. עד שבא רבי עקיבא ולימד: נְחִי אַחִידָה עִמָּךְ, חייך קודמים לחיי חברך.

הצגת הדין:

? האם אדם הנמצא במצב סכנה יכול ליטול את רכוש חברו שימש לו הצלה?
? אם אכן מותר לו ליטול ממון חברו, האם הוא חייב אח"כ לשלם לו על כך?

ב. הצגת הסוגיה ומחלוקת הראשונים

1. הצגת הסוגיה

שמואל (ב, פרק כג פסוק טו-טז):

וַיִּתְּאֶנּוּ דָּוִד וַיֹּאמְרוּ מִי יִשְׁקֵנֵי מִיַּם מִבְּאֵר בֵּית לָחֶם אֲשֶׁר בְּשַׁעַר. וַיִּבְקְעוּ שְׁלֹשֶׁת הַגִּבּוֹרִים בְּמַחְנֵה פְּלִשְׁתִּים וַיִּשְׁאַבוּ מִיַּם מִבְּאֵר בֵּית לָחֶם אֲשֶׁר בְּשַׁעַר וַיִּשְׂאוּ וַיָּבִיאוּ אֶל דָּוִד וְלֹא אָבָה לְשִׁתּוֹתָם וַיִּסַּף אֹתָם לְה'.¹

אחד ההסברים בדברי הגמרא למקרה המתואר הוא שהפלישתים התחבאו בתוך גדיש שעורים של יהודים, ודוד המלך הסתפק האם הוא יכול להציל עצמו בממון חברו באמצעות שריפת השדה -

בבלי בבא קמא (ס ע"ב):

רב הונא אמר: גדישים דשעורים דישראל הוו דהוו מטמרי פלשתים בהו, וקא מיבעיא ליה: מהו להציל עצמו בממון חברו?

שלחו ליה: אסור להציל עצמו בממון חברו, אבל אתה מלך אתה, ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין מוחין בידו... היינו דכתיב וַיִּתְּצֵב בְּתוֹךְ הַחֲלָקָה וַיִּצְלָה.¹

? מה הייתה שאלתו של דוד המלך, ומה הייתה תשובת הסנהדרין?

¹ שמואל (ב, כג, יב).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

2. מחלוקת הראשונים

נחלקו הראשונים בביאור הסוגיה - האם שאלת דוד המלך והדין ההלכתי הן שאלות של איסור והיתר, האם מותר או אסור לאדם להציל עצמו בממון חברו, או שמא מדובר על שאלה בדיני ממונות, שאמנם מותר לו לשרוף את השדה אך השאלה היא האם הוא חייב לשלם על כך?

• שיטת רש"י: אסור להציל עצמו בממון חברו

לדעת רש"י, השאלה של דוד המלך הייתה שאלה בדין איסור והיתר, והסנהדרין ענו לו שלאדם שאינו מלך הדבר אסור

רש"י (בבא קמא ס ע"ב): "ויצילה - שלא ישרפוה, הואיל ואסור להציל את עצמו בממון חברו".

רש"י (בבא קמא סא ע"א ד"ה דעבד): "כיון דאיכא איסורא גבי איניש דעלמא".

? בבלי כתובות (יט ע"א)²:

אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש - אלא עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים בלבד.

פרשת דרכים (דרך החיים, דרוש תשעה עשר):

משמע דסבירא ליה, דמה שנסתפק דוד הוא אם מותר להציל עצמו בממון חברו.

והדבר הוא תימה בעיני, דאיך יתכן דבמקום פיקוח נפש אסור להציל עצמו בממון חברו.³

• שיטת התוספות: מותר להציל עצמו ולאחר מכן ישלם

לדעת התוספות, השאלה ששאל דוד המלך היא שאלה בדיני ממונות.

כלומר, ברור היה שמותר לאדם להציל עצמו בממון חברו כאשר הוא נמצא בסכנה, אלא השאלה היא האם לאחר מכן הוא חייב לשלם. תשובת הסנהדרין הייתה שאדם שאינו מלך חייב לשלם לאחר מכן

תוספות (בבא קמא ס ע"ב ד"ה מהו):

מהו להציל עצמו בממון חברו - איבעיא ליה אי חייב לשלם כשהציל עצמו מפני פיקוח נפש.

רא"ש (בבא קמא פרק ו סימן יב):

הכי איבעיא ליה מהו למיקלינהו אדעתא דליפטר מתשלומין. ואמרו ליה, אסור להציל עצמו בממון חברו אדעתא דליפטר אלא יציל עצמו וישלם.

² ראו גם: סנהדרין (עד ע"א).

³ הובאה קושייתו גם בשו"ת בנין ציון (ח"א סימן קסז). ראו בדברי הרא"ש (בבא קמא פרק ו סימן יב) ששלל את הבנת רש"י ללא אזכור שמו: "אבל הא לא מיבעיא ליה אי שרי למיקלינהו להצלת ישראלים, דמילתא דפשיטא היא דאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש אלא שלוש עבירות".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

• פסיקת ההלכה: כשיטת התוספות⁴

טור (חו"מ סימן שנט):

ואפילו אם הוא בסכנת מוות ובא לגזול את חברו ולהציל את נפשו, אסור לו לגזול אם לא על דעת לשלם, דוודאי אין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש לכך הוא רשאי ליטלו ולהציל נפשו, אבל לא יקחנו אלא על דעת לשלם.

שולחן ערוך (חו"מ סימן שנט סעיף ד):

אפילו הוא בסכנת מוות וצריך לגזול את חברו כדי להציל נפשו, צריך שלא יקחנו אלא על דעת לשלם.⁵

• השלכה הלכתית: האדמו"ר מבאבוב - מציל אחרים בממון אחרים בשואה⁶

שו"ת אגרות משה (חו"מ ח"ב סימן סג):

יום ג' ויצא ז' כסלו תשי"ג למע"כ ידידי הנכבד מאד הגאון מוהר"ר שלמה הלברשטאם הגאב"ד ואדמו"ר מבובוב שליט"א.

הנה, בעניין הממון שלוה מעלת כבודו במשך המלחמה העולמית ושלח ליוראפ (לאירופה) כדי להציל נפשות ישראל מן ההריגה, וכוננתו הייתה שהציבור יפרע את חובו, וכעת נתבע מעלת כבודו לפרעו. מה שכותב כתר"ה שטענתו היא שמדינא אינו חייב כלום אלא מחמת שהורגל להתנהג במידת חסידות לפנים משורת הדין, רוצה לשלם מעט מעט בסכומים קטנים ומטעם זה יוכל ליתן למי שירצה.

הנה, במחילה מכ"ג חייב כתר"ה עפ"י דין התורה בחיוב גמור ואין בזה שום שקלא וטריא, כי בין להציל עצמו ובין להציל אחרים כשהציל בממון אחרים חייב לשלם כידוע מגמרא ופוסקים. והתקנה שאמר רבה בבבא קמא... ברודף להציל ששבר כלים של כל אדם פטור, שאם אי אתה אומר כן אין לך אדם שמציל את חברו מיד הרודף, הוא רק ליפטר מדין מזיק, ורק מהמונעים בדרכו, אבל להיפטר מחיוב גזל והלוואה לא תקנו.⁷

⁴ **ים של שלמה** (בבא קמא פרק ו סימן כז): "ומכל-מקום נראה דשרי להציל בממון חברו על מנת לשלם, אפילו שלא ברשות. ואדרבה מחוייב, ואי לא עביד מתחייב בנפשו. והא דמסקינן בסוגיה, דדוד שאל מסנהדרין אי שרי להציל עצמו בממון חברו, והשיבו שאסור, הלא פירשו התוספות והרא"ש אחריהם דשאל אי חייב לשלם או לא ועל כך השיבו לו שאסור להציל כו', היינו על מנת שלא לשלם, וכן עיקר".
⁵ **ראו: סמ"ע** (חו"מ סימן שנט ס"ק ז) שביאר את דברי השולחן ערוך הללו עפ"י המשך דבריו של הטור שהובא לעיל.

⁶ **ראו: ספר זכרונות המאור** (ח"ב עמוד קלח אות לא ד"ה מפעלי הצלה של הרב מבאבוב): "יום אחד עוד זמן מה לפני הגירוש הנורא נועץ הרב עם אחיו, רי"ד הרב מפאקשעוויץ... ועם הרה"ג רבי שמואל זעלטענרייך אב"ד טשאקאווא... ועיבדו תכנית הצלה, לבוא לידי הסכם עם נהג פולני שהיה מכיר את קרובתו של הרב מטשאקאווא שליט"א העסקנית בענייני הצלה, מרת ליבא וואלף ע"ה, והנהג היה מוביל פחמים במכונת משא גדולה בשביל הצבא הגרמני, ובכל יום שלישי היה חופשי. ופעלה מרת וואלף שירשה לעשות במכונתו רצפה כפולה כמין תנור תחת הפחמים, והפחמים יהיו מלמעלה והמוברחים בין רצפה לרצפה. הנהג הסכים לעצת הרי"ד והבטיחו לו לשלם בדולארי זהב, שהייתה להם חשיבות יתירה מכל שטרות כסף הפולנים והגרמנים".

⁷ יש להעיר על כך מדברי **פלפולא חריפתא** (בבא קמא פרק ו סימן יב אות ח): "הוא-הדין דלהציל אחרים נמי אסור כמו שהייתה השאלה להציל ישראל, אלא דשאני המציל לאחרים אע"ג דאסור מכל-מקום פטור מלשלם כדמסיק רבינו בסוף הגזול בתרא שאם אי אתה אומר כן אין לך אדם מציל אחרים".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ג. דוגמאות

נמצא א"כ, שנחלקו הראשונים בשאלה האם איסור גזל נדחה מפני פיקוח נפש - לדעת רש"י, אסור לגזול ממון חברו למטרת הצלת נפשו או אחרים, ולדעת התוספות, מותר. להלן יובא כמה דוגמאות מהתלמוד הבבלי והירושלמי ביחס לשאלה זו

1. מחלוקת חכמים ורבי מאיר⁸

עדים שבאו לקיים את כתב ידם בבית דין, ואמרו אכן כתב ידינו הוא זה, אבל חתמנו שקר משום שאנוסים היינו על כך - נחלקו חכמים ורבי מאיר האם הם נאמנים לפסול את השטר. לדעת חכמים, נאמנים לפסול את השטר. כיון שאין השטר מתקיים אלא על פיהם, הרי הפה שאסר וקיים את השטר, הוא הפה שהתיר. לדעת רבי מאיר, במקרה שהוכרחו לחתום שקר ואם לא ייהרגו, היה להם להיהרג. ולכן, כיון שמכל-מקום חתמו ולא נהרגו הרי הם רשעים ולא נאמנים לפסול השטר.

בבלי כתובות (יח ע"ב-יט ע"א):

העדים שאמרו כתב ידינו הוא זה, אבל אנוסים היינו... הרי אלו נאמנים...

תנו רבנן: אין נאמנים לפסולו, דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים: נאמנים...

אמר רב חסדא, קסבר רבי מאיר עדים שאמרו להם חתמו שקר ואל תהרגו - יהרגו ואל יחתמו שקר.

אמר ליה רבא: השתא אילו אתו לקמן לאמלוכי, אמרינן להו: זילו חתומו ולא תתקטלון, דאמר מר אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש אלא עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים בלבד.

דעת חכמים: נאמנים, כיון שהם עמדו בפני פיקוח נפש יכולים לחתום שקר. לדעתם, אדם הנמצא בפיקוח נפש יכול להציל עצמו בממון חברו.

דעת רבי מאיר: אינם נאמנים, אין איסור גזל נדחה מפני פיקוח נפש, ובכך הם משימים עצמם רשעים. אדם שנמצא בפיקוח נפש אינו יכול להציל עצמו בממון חברו, כי אין איסור גזל נדחה.

⁸ דיון זה הובא בשו"ת בנין ציון (ח"א סימן קסח); שו"ת עשה לך רב (ח"ט סימנים כח-כט).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

רמב"ן (כתובות יט ע"א ד"ה הא דאמר):

ואיכא דאמרי דרב חסדא אמר קסבר רבי מאיר מדינא נמי יהרגו ואל יחתמו שקר - לפי שנמצא בברייתא חיצונית שלושה דברים אין עומדים בפני פיקוח נפש ואלו הן עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים, רבי מאיר אומר אף הגזל.⁹

2. ירושלמי: איסור גזל לא נדחה מפני פיקוח נפש

ירושלמי (עבודה זרה פ"ב ה"ב): "שאין מתרפין משפיכות דמים... אמר לו חמוס את איש פלוני".

מראה הפנים (שם ד"ה לא סוף):

זהו כסברת רב חסדא בבבלי (פ"ב דכתובות יט ע"א) דקאמר קסבר רבי מאיר עדים שאמרו להם חתמו שקר ואל תהרגו, יהרגו ואל יחתמו שקר.

3. מחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי

בבלי יומא (פג ע"ב):

רבי יהודה ורבי יוסי הוו קא אזלי באורחא, אחזיה בולמוס לרבי יהודה - קפחיה לרועה, אכליה לריפתא. אמר ליה רבי יוסי: קיפחת את הרועה. כי מטו למתא, אחזיה בולמוס לרבי יוסי, אהדרוהו בלגי וצעוי. **רש"י**: 'סבבוה בני העיר והקיפוהו לגינין של דבש ומתיקה וקערות של תבשילין'. אמר ליה רבי יהודה: אני קיפחתי את הרועה ואתה קיפחת את העיר כולה.

לדברי הרב יעקב עטלינגר, רבי יהודה ורבי יוסי נחלקו בשאלה הנ"ל, האם איסור גזל נדחה בפני פיקוח נפש - לדעת רבי יהודה שהיה שרוי במצב של פיקוח נפש, הותר לו ליטול את ממונו של הרועה ולשלם לו לאחר מכן, כשיטת התוספות.

אך רבי יוסי סובר כדעת רבי מאיר, שאין איסור גזל נדחה בפני פיקוח נפש, ולכן טען שרבי יהודה קיפח וגזל את הרועה אף שהיה בדעתו לשלם לו.

וכשרבי יוסי היה במצב פיקוח נפש, מדובר שבני העיר הביאו לו מעצמם ולא הוא גזל אותם, ועל כך ענה לו רבי יהודה שגם במקרה של הרועה לא היה כאן גזל כי איסור זה נדחה בפני פיקוח נפש.

שו"ת בנין ציון (סימן קסט):

יש לומר דגם רבי יהודה ורבי יוסי פליגי בזה.

דרבי יהודה סבירא ליה כתנא קמא דרבי מאיר, ובפרט שכפי הנראה מסוגיה דפסחים ומסוגיה דסנהדרין פשיטא להגמרא דסתם בר פלוגתא דרבי מאיר הוא רבי יהודה וכן איפכא. וא"כ רבי יהודה לשיטתו אזיל דסבירא ליה דגזל אינו עומד בפני פיקוח נפש רק השלושה דברים עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים ולכן היה סבירא ליה דמותר לקפח את הרועה.

⁹ הובאו דבריו גם בשיטה מקובצת (כתובות יט ע"א ד"ה ועוד כתב הרמב"ן).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

אבל רבי יוסי סבירא ליה כרבי מאיר, דאף הגזל עומד בפני פיקוח נפש דאסור להציל עצמו בממון חברו, ולכן אמר לו קיפחת את הרועה ונקרא זה קיפוח וגזילה דאסור היה לך לעשות כן. ולכן כשאחזו גם לרבי יוסי בולמוס והביאו לו בני העיר מעצמם, אמר רבי יהודה אם אני קיפחתי את הרועה גם אתה קיפחת את בני העיר. כלומר, כמו שאצלך לא היה קיפוח שמרצונם נתנו כן, גם אצלי לא יקרא קיפוח אף שכפיתי אותו שמן הדין היה מותר לי לעשות כן.

• לאור זאת מיושבת קושיית הרב משה סופר, כפי שיתבאר

: **מהר"צ חיות** (יומא פג ע"ב ד"ה גמ' קפיח):

קפחיה לרועה - **הגאון מפרסבורג זצ"ל** בתשובתו אלי¹⁰ על ספרי תורת נביאים הקשה, דאיך עשה כן הרי אסור להציל עצמו בממון חברו אפילו במקום סכנת נפשות.¹¹

! רבי יהודה שעשה כן סובר שמותר להציל עצמו בממון חברו, איסור גזל נדחה מפני פיקוח נפש.

• **הכרעה כשיטת רש"י**

לאור הסברו, מצדד הרב יעקב עטלינגר בשיטת רש"י שהעמיד את הסוגיה בבבא קמא כשיטת רבי יוסי ורבי מאיר שהלכה כמותם, שאין איסור גזל נדחה מפני פיקוח נפש ואסור לאדם להציל עצמו בממון חברו - ולפי זה אתי שפיר דפסק רש"י דאסור להציל עצמו בממון חברו, שהרי בעירובין אמרין דרבי יהודה ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי, וכל שכן כשגם רבי מאיר מסייע לו, ולכן מוקי גם סתם גמרא בבבא קמא כן.¹²

4. מעשה בחסיד: הוכחה לשיטת רש"י

נאסר לגדל בהמה דקה בארץ ישראל משום שהיא הולכת ומזיקה את השדות בארץ ישראל

בבלי בבא קמא (פ ע"א):

מעשה בחסיד אחד שהיה גונח מליבו, ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שינק חלב רותח משחרית לשחרית. והביאו לו עז וקשרו לו בכרעי המיטה והיה יונק ממנה משחרית לשחרית. לימים, נכנסו חבריו לבקרו, כיון שראו אותה העז קשורה בכרעי המיטה חזרו לאחוריהם, ואמרו: לסטים מזויין בביתו של זה, ואנו נכנסין אצלו.

רש"י: 'לסטים מזויין - רועה בשדות אחרים וגוזל את הרבים'.

ישבו ובדקו ולא מצאו בו אלא אותו עוון של אותה העז.

ואף הוא בשעת מיתתו אמר: יודע אני שאין בי עוון אלא עוון אותה העז, שעברתי על דברי חברי.

? מדוע חכמים טענו שיש עוון בידו במקרה שהוא מחזיק את העז בביתו, הרי פיקוח נפש דוחה את כל האיסורים שבתורה?¹³

¹⁰ **שו"ת חתם סופר** (או"ח סימן רח).

¹¹ **מהר"צ חיות** (יומא פג ע"ב ד"ה גמ' קפיח): "באמת אפשר לומר דהרועה הכיר חוליו ונתן לו מעצמו, ובפרט היכי דידע שיחזיר לו". אולם, חלק עליו **שו"ת מהר"ם שיק** (יו"ד סימן שמז-שמח).

¹² ראו: **שו"ת אבני נזר** (חוי"מ סימן קצג ד"ה ומ"מ נראה) תשובה מאביו לקושי זה; מעשה זה מובא ב**ירושלמי** (סוטה פ"ט ה"ו), שאותו חסיד היה רבי יהודה בן בבא, וביאר **יפה מראה** (שם): "צריך לומר דלא היה בזה סכנה, דא"כ ודאי שרי מפני פיקוח נפש, דבכל מתרפאין חוץ מעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים". הובאו דבריו של היפה מראה ב**פרדס יוסף** (פרשת בראשית א, א ד"ה ועיין בבא קמא).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

! מוכח מכך, שאין אדם יכול להציל עצמו בהפסד ממון חברו. וכאן, על-אף שהאיש היה במציאות של פיקוח נפש אינו יכול להחזיק את העז שיש בה היזק והפסד ממון אחרים -

שיטה מקובצת (בבא קמא פ ע"א) בשם המאירי :

וכתב הרב המאירי ז"ל, וז"ל: מהאי עובדא דחסיד אחד שמעינן דאע"פ שבמקום פיקוח נפש הותרו האיסורין להתרפאות בהן, דבר שנאסר מכוח תקנה ומחשש פסידת אחרים ראוי להחמיר בו ביותר.¹⁴

שו"ת שואל ומשיב (מהדורה תניינא ח"ג סימן ד):

ולפע"ד דברי רש"י נכונים עפ"י מה שמצאתי דבר נפלא בשיטה מקובצת (בבא קמא פ ע"א) גבי מעשה דחסיד שכתב בשם המאירי מהאי עובדא דחסיד שמעינן דאף שבמקום פיקוח נפש הותרו האיסורים להתרפאות דבר שנאסר מכוח תקנה ומכוח פסידת אחרים ראוי להחמיר בו ביותר. א"כ, מכל שכן דאסור להציל עצמו בממון חברו בשביל פיקוח נפש וזה ברור.

~ מחלוקת החסיד וחכמים - מחלוקת רבי יהודה עם רבי מאיר ורבי יוסי

לדעת הרב עובדיה יוסף, חסיד זה הוא רבי יהודה בר אלעאי¹⁵ הסובר שמותר לאדם להציל עצמו בממון חברו, וחכמים החולקים עליו הם רבי מאיר ורבי יוסי -

שו"ת יביע אומר (ח"ד חו"מ סימן ו אות ב):

ונראה, דהאי מעשה בחסיד אחד דקמן לאו רבי יהודה בן בבא הוא שנהרג על הסמיכה... דהא משמע דהחסיד הזה נפטר מאותה מחלה שהיה גונח מליבו והתוודה על זה בשעת מיתתו כדרך כל הארץ... אבל כאן הוא רבי יהודה בר אלעאי שהוא סתם רבי יהודה שבש"ס...
ורבי יהודה לשטתיה דסבירא ליה שאפילו איסור גזל הותר במקום פיקוח נפש, ולכן הורה היתר לעצמו לגדל העז הקשורה בכרעי מיטתו...
אולם, חברו רבי מאיר ורבי יוסי אזלי לשטתייהו דסבירא ליה דפיקוח נפש נמי לא הותר במקום הפסד לאחרים, וכמו שכתב המאירי הנ"ל בטעם האיסור כאן, ולכן חזרו מלבקרו, באומרם לסטים מזויין בביתו של זה וכו', ובתוכחות על עוון הודה רבי יהודה דלאו שפיר עבד במה שעבר על דברי חבריו, אף שמצד הדין סבירא ליה דשרי.

¹⁴ ראו כן בדברי המאירי (בבא קמא פ ע"א). ראו: **עלי תמר** (סוטה פ"ט ה"י ד"ה אמרו על ר"י) מה שכתב על דברי המאירי הללו ומה שכתב לבאר את הסוגיה: "ודבריו תמוהים, איך אפשר להחמיר במקום סכנת נפשות, חומרא זו היא קולא בשפיכות דמים. אלא צריכים אנו לפרש או שהיה לו די לשתות חלב רותח, או שהיה צריך לינוק חלב פרה רותח. כי גונח יכול להתרפאות גם כשיונק חלב פרה... א"כ הוה לו לרבי יהודה בן בבא ליקח לו פרה לשם זה, אלא שהיה לו לטורח וגם היה בזה חסרון כ"ס, ומפני כן לקח לו עז. ברם ע"י זה נחשב לו הדבר לעוון שעבר על דברי חבריו... והטעם שאיסור זה הוא חמור כ"כ, מפני שהלכה זו הייתה זקוקה לגדר חזק... אחרי שהמון זלזל בה, כי הרי בהמה גסה מותרת וקודם לרגל ולמשתה בנו שלוש יום מותר לגדל... ולפיכך אף שחלב עז רותח היה לו יותר טוב מסתם חלב רותח, אעפ"י כ"כ מפני חומר המצווה של ישוב ארץ ישראל היה נזיר אלוקים קדוש ה' צריך להחמיר. שאף שהייתה זו עבירה שהיתרה בצידה שהרי גונח היה, הרי טבע העם הפשוט הוא לתפוס את הצד המקולקל ולהתיר ולהעלים עין מן התנאי שלצד ההיתר ומתיריים האיסור אעפ"י שאין היתר בצידו... אעפ"י שרפואה עשה נחשב לו עוון".

¹⁵ ראו הערה 13, שבירושלמי הוא רבי יהודה בן בבא; ראו: **חסדי דוד** (פאה פ"ג ה"יג ד"ה מעשה בחסיד): "ידוע דכל מקום שאמרו מעשה בחסיד אחד, או רבי יהודה בן בבא או רבי יהודה בר אלעאי".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ד. סברת המחלוקת

כעת נשוב למחלוקת רש"י ותוספות, שנחלקו בשאלה האם מותר לאדם להציל עצמו בממון חברו, ונבקש לעמוד על סברת המחלוקת בניהם

1. שיטת רש"י: אסור להציל עצמו בממון חברו

? מדוע איסור גזל חברו לא יידחה מפני המציאות של סכנת נפשות בה נמצא האדם?

! איסור גזל הוא 'אביזרייהו' של שפיכות דמים, שהרי נאמר **בבבלי בבא קמא** (ק"ט ע"א): "כל הגוזל את חברו שווה פרוטה כאילו נוטל נשמתו ממנו"; **מסכת שמחות** (פ"ב ה"ט): "כל הגונב הרי זה שופך דמים".¹⁶ א"כ, כשם שאיסור שפיכות דמים לא נדחה בפני פיקוח נפש, כך אסור לאדם המצוי בסכנת נפשות להציל עצמו בממון חברו.

שו"ת חתם סופר (ח"ה חו"מ סימן א) בביאור דעת רבי מאיר:

אע"כ מסברא אית ליה דהוה אביזרייהו דרציחה, דאין אדם מעמיד עצמו על ממונו.

שו"ת מהרש"ם (ח"ה סימן נד):

וקצת יש לומר, דגזל הוי אביזרייהו דשפיכות דמים, כמו שכתוב בגמרא בבא קמא, דהגוזל את חברו שווה פרוטה כאילו נוטל נשמתו.

• חילוק בין גזל עני לבין גזל עשיר

לאור סברה זו ברש"י, שיש באיסור גזל אביזרייהו של שפיכות דמים, אולי יש לחלק בין מקרה בו הנגזל הוא עני למקרה שהנגזל עשיר

חשוקי חמד (בבא קמא ק"ט ע"א):

שאלה - יהודי עני אסף כסף לבתו הכלה והוא שמח וטוב לב שבי"ה הצליח לאסוף קצת כסף על מנת לחתן את בתו. גוי אנס ראה את כספו ומכריח ישראל שיגנוב לו את הכסף ואם לאו ייהרגו ולא ייהרג?
תשובה - אם העני בעל לב חלוש יתכן שהיה מקום לומר שלא יגנוב, אלא ייהרג ואל ייטול, כי מסוגל לקבל התקף לב כשיראה שכל מה שעמל במשך שנה שלימה ילך לטמיון.
אלא שיש להשיב על כך דאין ספק מוציא מידי ודאי, כי אם לא יגנוב את הכסף, ודאי ייהרג על ידי האנס, ואילו העני יתכן שימשיך לחיות, למרות שכספו ישדד. וגם אם ודאי ימות, צריך עיון דיתכן שהישראל ייהרג בידיים ממש על ידי האנס, ואילו העני ימות מכוח גרמא שהוא עצמו אשם בה, כי היה עליו להתחזק בהשי"ת ולא לקחת ללב ולא למות.
אבל יתכן שאין הבדל וגם בגרמא נאמר ייהרג ואל יעבור, וצריך עיון.

¹⁶ סברא זו מצויה גם ב**שו"ת מהר"ח או"ז** (סימן קמב); **שו"ת מהר"ם שיק** (יו"ד סימן שמו): "צריך לומר טעמא משום דאמרינן בבבא קמא (ק"ט ע"א) דהגוזל את חברו שווה פרוטה כאילו נוטל נשמתו ונפשו דאולי אליו הוא נושא את נפשו, ולכך אפשר נמי סבר רב חסדא בכתובות (י"ט ע"א) דמשום פיקוח נפש נמי לא יעידו שקר שגוזל את חברו"; **ידי משה** (סימן ז, פז ע"א): "דגזל נמי אביזרייהו דשפיכות דמים ובכלל שפיכות דמים הוי, דחזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו ויבוא מזה לידי שפיכות דמים".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

הנה אמרין בבבא קמא (ק"ט ע"א) כל הגוזל את חברו פרוטה, כאילו נוטל נשמתו, ולא הוה אלא 'כאילו' ולא ממש נוטל נפשו, אולם יתכן שדברי הגמרא נאמרו באדם בריא ולא בחולה לב. אולם כל זה יש לדון, כאשר הרופאים אומרים שהסיכון שימות מיד, מכוח התקף לב, אבל אם יש חשש שבמשך הזמן יקבל התקף הלב, אין צריך כלל לחשוב עליו, דאיהו דאזיק אנפשיה.

2. שיטת התוספות: מותר להציל עצמו ולאחר מכן ישלם

כאמור, לדעת התוספות מותר לאדם להציל את עצמו באמצעות שימוש בממון חברו, אך לאחר מכן עליו לשלם לו על כך. ניתן להסביר דעה זו בכך שכשם שחייב אדם להציל בגופו את חברו הנמצא בסכנת נפשות כן חייב הוא להוציא מכספו כדי להצילו, כגון לשכור אנשי הצלה עבור כך. לפיכך סוברים התוספות שיכול אדם להציל את עצמו באמצעות הממון של חברו, כי חברו חייב להצילו בממונו.

בבלי סנהדרין (עג ע"א):

מניין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר, או חיה גורתו, או לסטין באין עליו, שהוא חייב להצילו, תלמוד לומר לא תעמד על דם רעך. והא מהכא נפקא? מהתם נפקא: אבדת גופו מניין, תלמוד לומר והשבתו לו. אי מהתם הוה אמינא הני מילי בנפשיה, אבל מיטרח ומיגר אגורי אימא לא, קמ"ל.

יד רמ"ה (שם ד"ה תניא):

ומסתברא לן, דהיכא דטרח ואגר אגורי ואצליה שקיל מיניה. דעד כאן לא חייביה רחמנא אלא למטרח בלהדורי בתר אגירי, אבל לאצוליה בממוניה לא מדאמרינן אי מהתם הני מילי בנפשיה אבל מטרח ומיגר אגירי לא קמ"ל, ולא אמרינן אבל בממוניה לא קמ"ל.

• חילוק בין נגזל עני לבין נגזל עשיר

כיצד יתייחסו התוספות לסברה שהבאנו בביאור דעת רש"י, שאיסור גזל הוא אביזרייהו של שפיות דמים ואסור לאדם לגזול חברו כי בכך הוא נוטל נשמתו? הרב חיים דוד הלוי טוען שסברה זו שייכת גם בדעת התוספות, אך היא מתייחסת רק במקרה בו הנגזל עני וכאשר גוזל ממנו שלא על דעת לשלם הרי הוא שופך דמים ואסור הדבר

שו"ת עשה לך רב (ח"ז סימן סב):

בתוך דברי מכתבך הארוך באה שאלתך במשפטים המצוטטים דלהלן: יש בידי כספים של אדם מסוים שהפקידם... מצבי דחוק מאד כרגע, אני מתבייש לפנות לצדקה... בשבילי זה פיקוח נפש ממש... האם מותר לי לקחת כספו של אותו אדם לשם הצלתו... והלא פיקוח נפש דוחה כל התורה כולה... מדברך אני מבין שכוונתך לקחת כספו שלא על מנת להחזיר לו לעולם, ואולי בכוונתך להכחיש את דבר הפקדון לגמרי, וזו אינה צריכה לפנים, כי דבר זה אסור הוא לחלוטין. וכי כיצד יעלה על דעתך לגזול כספו של אדם שנתן בך אימון, והפקיד כספו בידך, ואפילו נתון אתה בסכנת מות אינך רשאי לעשות כן... ולא תתמה שפיקוח נפש דוחה כל התורה כולה, ולדברך אתה נתון בסכנה של פיקוח נפש, ומדוע לא תדחה איסור גזל שבתורה, כי מנין לך שגם בשביל חברך אין זה מקרה של פיקוח

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

נפש. וכבר אמרו רז"ל אמר רבי יוחנן כל הגוזל את חברו שווה פרוטה כאילו נוטל נפשו ממנו... ואולי בשעה שיבוא אותו אדם לבקש פקדונו מידך ותכחש בו, את נפשו אתה נוטל באותה שעה, ומה ראית להציל נפשך בנפש חברך.

שו"ת עשה לך רב (ח"ט סימנים כח-כט):

כבר יש מקום לסברא אם הנגזל הוא עני או עשיר, שאף כי אמנם רבותינו לא חילקו בין עני לעשיר וקבעו שכל הגוזל את חברו שווה פרוטה כאילו נוטל נפשו ממנו, כי אמת היא שכל פרוטה יקרה לכל אדם ואפילו לעשיר, וכאמור לעיל דמים תרתי משמע, אעפ"כ לעני יכול להיות פיקוח נפש ממש, ומבחינה זאת יתכן שיש מקום לחלק בדין מציל עצמו בממון חברו בשעת סכנה, בין עני לעשיר, באופן שיודע בוודאות שלא יוכל לשלם לעולם, דלגבי עני הרי זה פיקוח נפש ממש משא"כ לגבי עשיר. ועדיין הדברים צריכים עיון.

ה. חיוב תשלומים לאחר מכן

1. דעת התוספות: חייב לשלם

כאמור, לדעת התוספות מותר לאדם להציל את עצמו באמצעות שימוש בממון חברו, אך לאחר מכן עליו לשלם לו על כך. ואם הציל עצמו בכוונה לא לשלם, הוא עובר על איסור גזל.

דברי התוספות נפסקו להלכה

רא"ש (בבא קמא פ"ו סימן יב):

אסור להציל עצמו בממון חברו אדעתא דליפטר, אלא יציל עצמו וישלם.

טור (ח"מ סימן שנט):

ואפילו אם הוא בסכנת מוות ובא לגזול את חברו ולהציל את נפשו, אסור לו לגזול אם לא על דעת לשלם, דודאי אין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש לכך הוא רשאי ליטלו ולהציל נפשו, אבל לא יקחנו אלא על דעת לשלם.

שולחן ערוך (ח"מ סימן שנט סעיף ד):

אפילו הוא בסכנת מוות וצריך לגזול את חברו כדי להציל נפשו, צריך שלא יקחנו אלא על דעת לשלם.

2. דעת הרשב"א: פטור מלשלם

לעומת דברי התוספות, כתב הרשב"א שהמציל עצמו בממון חברו אינו חייב לשלם לו לאחר מכן

שו"ת הרשב"א (ח"ד סימן יז):

מה שכתבתי נראה לי שהוא פשוט וקרוב אני לומר שלא הייתי בכך צריך לכותבו מרוב פשיטותו, שהרי אין לך דבר עומד בפני פיקוח נפש אלא אותן ג' המנויות.

הגע עצמך, מי שהיה במדבר ומת בצמא ומצא קיתון מים של חברו ימות ואל ישתה ואפילו על מנת לשלם, והיאך נקרא זה גזלן והבעלים חייבין ליתן לו חנם ולהחיותו, עד שהיה בן פטור דורש במסכת בבא מציעא

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

(סב ע"א) בשנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים אם שותין שניהם מתים ואם שותה אחד מהם מגיע לישוב מוטב שישתו שניהם וימותו ואל יראה אחד במיתת חברו. ועל כורחך לא פליג רבי עקיבא אלא משום דכתיב וחי אחיך עמך חיך קודמין לחיי חברך, הא שלא במקום חיותו חייב. וא"כ, איזה גזל יש כאן עד שנאמר בו אע"פ שגזלה משלם רשע הוא, אלא ודאי להציל עצמו על מנת לשלם פשיטא.

« מדברי הרשב"א עולה שאין חובה על האדם המציל עצמו בממון חברו לשלם לו אח"כ את ההיזק שנגרם לו, שכתב בתוך דבריו: 'והיאך נקרא זה גזלן והבעלים חייבין ליתן לו חנינם ולהחיותו'. ~ במצב שאדם נמצא בסכנת נפשות התורה הקנתה את הממון של חברו לו והוא עליו בעלים -

שו"ת חתם סופר (יו"ד סימן שיט): "רחמנא אקניה ליה, והרי הוא בעלים".¹⁷

• מחלוקת אביי ורבא

יתכן ומחלוקת זו בין התוספות לבין הרשב"א נעוצה במחלוקת בין אביי לרבא בשאלה האם המציל עצמו בממון חברו חייב לשלם לו לאחר מכן

בבלי בבא קמא (ק"ז ע"ב):

ההוא גברא דהוה מפקיד גביה ארנקא דפדיון שבויים. סליקו גנבי עילויה, שקלה יהבה ניהליהו. אתא לקמיה דרבא, פטריה. אמר ליה אביי: והא מציל עצמו בממון חברו הוא. אמר ליה: אין לך פדיון שבויים גדול מזה... נרדף ששיבר את הכלים - של רודף, פטור, שלא יהא ממונו חביב עליו מגופו, אבל של כל אדם - חייב, דאסור להציל עצמו בממון חברו.¹⁸

מאירי (שם ד"ה רודף): "שהמציל עצמו בממון חברו חייב לשלם".

3. מחלוקת הרמב"ם והראב"ד

המחלוקת בין הרשב"א לתוספות מצאה לה מקום בהלכה במחלוקת בין הרמב"ם לבין הראב"ד¹⁹

בבלי בבא קמא (ק"ז ע"ב):

ישראל שאנסוהו עובדי כוכבים והראה ממון חברו - פטור, ואם נטל ונתן ביד - חייב.

רש"י (שם): "נשא ונתן ביד חייב - דהציל עצמו בממון חברו".

רמב"ם (הל' חובל ומזיק פ"ח ה"ב):

ואם נשא ונתן ביד אע"פ שהוא אנוס חייב לשלם, שהמציל עצמו בממון חברו חייב לשלם.

¹⁷ כע"ז, ראו: **שו"ת אחיעזר** (ח"ב יו"ד סימן טז אות ה) בביאור מחלוקת בן פטורא ורבי עקיבא. כן נפסק להלכה בשולחן ערוך (ח"מ סימן שפ סעיף ג).

¹⁹ בביאור המחלוקת בין הרמב"ם לראב"ד, בשאלה האם יש חיוב תשלומים לאחר שהציל את עצמו בממון חברו, כתב **אבן האזל** (הל' חובל ומזיק פ"ח ה"ד) שהדבר תלוי בשאלה האם מדובר על היתר או על דחייה. כלומר, לדעת הרמב"ם חייב בתשלומים שכן איסור גזל רק נדחה מפני פיקוח נפש, אך לאחר ההצלה עליו לשלם את חיוב הממון. ואילו לדעת הראב"ד יש פטור מתשלומים משום שמדובר על היתר גמור: "ובדעת הרמב"ם יש לומר דתליא דאם פיקוח נפש הותרה אז שפיר כדברי הראב"ד, דכיון דליכא איסור לא שייך עונש. אבל אם נימא פיקוח נפש דחויא, מסתבר דכיון דמעיקר הדין יש כאן איסור גזל רק משום דין דחיה מותר, וכיון שבענין תשלומין ליכא פיקוח נפש דצריך לשלם. בהמשך דבריו תלה מחלוקת זו במחלוקתם של הרמב"ם והראב"ד בענין פיקוח נפש בשבת, האם הוא שבת הותרה או דחוייה בפני פיקוח נפש. כ"כ **מנחת אשר** (ויקרא סימן ג) בביאור מחלוקת תוספות ורש"י במעשה של דוד המלך.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

ראב"ד (שם ה"ד):

גם בזה על דרך הרב הוא הולך ואין הגאון מודה לו, וכן בדין שאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש, ומאין יתחייב לו זה שימות בשביל ממון חברו הואיל ויחדו לו בפירוש.

4. יישוב שיטת הרשב"א והראב"ד

בדברי הש"ך נראה שיש לצמצם את המחלוקת בין הרמב"ם לבין הראב"ד, כפי שיתבאר

הממון גורם לאונס / מציל עצמו מהאונס ע"י הממון²⁰

יש להבחין בין מקרה בו הממון הוא הגורם לאונס, לבין מקרה שמציל עצמו מהאונס ע"י הממון:²¹
 במקרה בו האנס מבקש 'ממון סתם' - כאשר מביא לו את ממון חברו הוא מציל עצמו בממון חברו וחייב לשלם אח"כ. במקרה כזה הוא מציל עצמו מהאונס ע"י הממון.
 במקרה בו האנס מבקש 'ממון פלוני' - כאשר מביא לו את ממון חברו המסוים, הוא לא נחשב שמציל עצמו בממון חברו, שהרי אם לא יעשה כך הרי הוא מציל את ממון חברו בנפשו שלו.
 במקרה כזה הממון של פלוני הוא הגורם לאונס ולכן פטור.

ש"ך (ח"מ סימן שפ"ח ס"ק כד):

דדוקא אם אנסוהו על ממון סתם, אז אף שאנסוהו להביא חייב כשנשא ונתן ביד, דזה מיקרי מציל עצמו בממון חברו, ודמי לנרדף ששבר הכלים...
 משא"כ הכא שאנסוהו להביא ממון פלוני, א"כ האונס הוא מתחילה על אותו הפלוני ואין זה נקרא מציל עצמו בממון חברו אלא שמוכרח לעשות כמו שאומר לו האנס ואם לא יעשה כן נמצא יציל הוא ממון חברו בנפשו ואין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש.

« לפי דברי הש"ך עולה, שבכל הסוגיות בהן מדובר שחייב לשלם לאחר מכן, הכוונה היא שהאונס היה על 'ממון סתם', אך הראב"ד מתייחס למקרה בו האנס מבקש 'ממון פלוני'.

• **מקור:** כאשר הממון גורם לאונס - פטור מתשלומים

בבלי בבא קמא (ק"ז ע"ב):

ההוא גברא דאקדים ואסיק חמרא למברא קמי דסליקו אינשי במברא, בעי לאטבועי.
 אתא ההוא גברא מלח ליה לחמרא דההוא גברא ושדייה לנהרא וטבע.
 אתא לקמיה דרבה, פטריה. אמר ליה אביי: והא מציל עצמו בממון חברו הוא.
 אמר ליה, האי מעיקרא רודף הוה.

²⁰ ראו כן: **הרב איסר יהודה אונטרמן** (שבט מיהודה, הוצאת מוסד הרב קוק עמוד נא-נב).
²¹ ראו גם **ים של שלמה** (בבא קמא פרק י סימן נב) העוסק בהבחנה בין הסוגיה של 'נשא ונתן ביד' שחייב לבין הסוגיה של נרדף ששבר כלים שחייב, והרי הוא לא 'נשא ונתן ביד' ומדוע חייב: "בשלמא גבי אונסין, שאנסוהו גויים וליסטים, דהוה האי אונס אהאי ממונא דהזיקא, משום הכי אי לא נשא ונתן ביד פטור, ולא קרוי מציל עצמו בממון חברו, אלא כשנשא ונתן ביד. אבל הכא, שאונס הנפש ההוא אינו מחמת הכלים, אלא שבירת הכלים הן סיבה להצלה, וא"כ הוי כמציל עצמו בממון חברו"; **הפלאה** (כתובות יט ע"א על תוס' ד"ה דאמר).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

« החמור היה רודף את יושבי הספינה, ולכן האדם שדחף את החמור לנהר אינו נחשב 'מציל עצמו בממון חברו' שחייב בתשלומים, אלא פטור משום שהממון הוא רודף את יושבי הספינה.²²

רמב"ם (ה' חובל ומזיק פ"ח הטי"ו) :

ספינה שחשבה להישבר מכובד המשוי ועמד אחד מהן והקל ממשאה והשליך בים פטור, שהמשא שבה כמו רודף אחריהם להורגם, ומצווה רבה עשה שהשליך והושיעם.

5. השלכות²³

~ **מעשה בספינה** : במקרה בו אחד מהשבויים טוען לביטול עסקת השחרור בטענה שהוא מעוניין שהממון שלו יושב לו בעת השחרור, ובכך הוא מונע את שחרור יתר השבויים, טען המהרשד"ם שממונו של איש זה מהווה סיכון ליתר השבויים והוא בגדר רודף ויכולים הם להציל עצמם בממונו ולא לשלם לו על כך לאחר מכן -

שו"ת מהרשד"ם (חו"מ סימן שמד) :

שאלה מפטראס - מעשה הייתה שרבי יוסף בר שלמה שמכאס יצ"ו היה בתוך דוגיא אחת עם יאודים אחרים סוחרים ורצה העוון ונשבו ולקחו להם וכל אשר להם גם סחורה היה שם מר' יחיאל שאקי ממשי. והנה, החומל יתברך חמל עליהם באופן שבאמצעות אדונו המלך יר"ה על ידי השררה מויניציא לוקחו קצת מהשבאים והנם תפוסים עד יתנו היהודים השבויים וכל הסחורות שלקחו. והגויים השבאים כבר היו מרוצים להחזיר ליהודים כדי לפדות הערלים אחיהם אם לא שאומרים שאין המשי והסחורות שלקחו בעולם כי רק לקח כל א' חלקו ואין תקנה לזה כלל.

והנה השבויים ר"י הנזכר וחבריו, רצונם לצאת מן השביה אע"פ שלא יתנו להם פרוטה מנכסיהם אחר שרואים שאין תקנה אלא שרבי יחיאל שאקי מעכב ואינו רוצה לפטור לערלים הנתפסים ביד השררה אם לא יתנו לו המשי שלו, באופן שרבי יוסף הנזכר עם שאר חבריו השבויים צועקים מתוך צרת שבייתם באמרם הייטב בעיני ה' נמות בשביל משי רבי יחיאל, ושואלים אם מחוייב רבי יחיאל הנזכר להניח תביעתו כדי שיפטרו השררה לערלים ועם זה יתירו השבאים היהודים, או אם נאמר שאין לחייב לר' יחיאל על זה כי למה ייפסד ממונו...

אלא שנראה בעיני דכד מעיינינן בהאי ענינא שפיר מוכחא דאית לן לאכפווי לר' יחיאל שימחול תביעתו כדי שיפטרו לשבויים.

והראיה מהאי דאמרין בגמרא בפרק הנזכר, ההוא גברא דאקדים ואסיק חמרא למברא... ומכאן העלה הרמב"ם... ספינה שחשבה להישבר מכובד המשוי ועמד אחד מהם והקל ממשאה והשליך בים פטור... א"כ נמצא שרבי יחיאל שאקי רודף אחר אלו השבויים, דאילו לא היה ממונו הוא המשי שלו היו השבאים פוטרים אותם ועכשו בשביל המשי שלו אי אפשר לפטרם ונמצא רבי יחיאל רודף לאלו האומללים.

²² **שיטה מקובצת** (בבא קמא ק"ז ע"ב) **בשם הרב יהונתן** : "ומי שבא להציל הנרדפים, דהיינו כל בני הספינה מיד רודף אם יפסיד ממון הרודף בעוד שהוא עסוק בהצלה, אין עליו לשלם כלל שלא יהא ממונו חמור מגופו, דהא כל רודף חייב הוא מיתה לכל מי שיכול להורגו"; וכ"כ שם בהמשך דבריו **בשם הרמ"ך** : "וכתב הרמ"ך ז"ל וזה לשונו לר"מ ז"ל : ספינה שחשבה להישבר מרוב משאה ובא אחד והקל והשליך לים, הרי זה פטור, שהמשא שבה כמו רודף אחריהן להורגן והציל הנרדף בעצמו של רודף".

²³ **ראו גם** : **תורת אש** (נויקין ח"א סימן ג ענף ג), בעניין בעל חי המסכן חיי אחרים : "והנה יש לחקור היאך דינא בבעל חי המסכן חיי אחרים, כגון כלב ברשות הרבים או באוטובוס שהתחיל להשתולל, וקם אחד והרגו האם מחוייב לשלם לבעלים את הפסדו וחטרונו ממנו אם לאו".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

~ פליט השואה שהציל עצמו בממון אחיו

הרב יצחק ידידיה פרנקל (תחומין כרך א, עמוד 307-303):

איש אחד בשם ב. תבע את אחיו ה. בטענה שבהיותם בוורשא עם פרוץ המלחמה החביא כל אחד מהם בנפרד מטמון של כסף עד אשר תעבור המלחמה וכל אחד ידע מקום המחבוא של השני. באחד הימים, כאשר הופיעו אנשי ס"ס והאח האחד ניסה להציל עצמו ורכשו, הראה את מקום המחבוא של האח השני ובכך ניצל. עם תום המלחמה תבע האח ב. שהאח ה. יישא באחריות בעד כל מה שלקחו ממנו אנשי ס"ס כיון שיכול היה להראות להם את המחבוא שלו ולהציל עצמו בממונו וכיון שלא עשה כן אלא הראה להם את שלו הרי הציל עצמו בממון חברו וחייב.

האח ה. לא הכחיש את העובדה שהראה לס"ס את המחבוא של אחיו ב., אלא לפי דבריו הם ידעו ע"י מלשין שאחיו ב. הטמין כסף רק לא ידעו איפה והם באו לדרוש ממנו שיגלה את מקום המחבוא של אחיו ב. ונמצא שבכלל לא ידעו על קיומו של מחבוא משלו וא"כ אינו אחראי... יש הבדל בין גירסות התובע והנתבע. התברר כי לו סיפור המקרה היה כדברי התובע, יש מקום לתביעתו מאחיו ה., שכן לא ממונו של ב. גרם לאונסו של ה. והוא מיוזמתו הראה ממון אחיו. אולם, הואיל והאח מכחיש את הפרטים של המקרה, ולפי דבריו היה אנוס על כסף אחיו ב. ולא על כסף סתם, יש כאן הכחשה ביסוד התביעה.

גירסת התובע: מדובר על אונס של 'ממון סתם' והנתבע 'נשא ונתן ביד' את ממון אחיו, ובכך הוא חייב כי הציל עצמו בממון חברו.

גירסת הנתבע: מדובר על אונס של 'ממון פלוני' ולכן הוא פטור מתשלומים, כי הממון אנס אותו.

1. סיכום

• **מחלוקת רש"י ותוספות** (בסוגיית דוד המלך): האם מותר לאדם להציל עצמו בממון חברו? רש"י: אסור, גזל אביזרייהו של שפיכות דמים. תוספות: מותר, חיוב הצלת חברו חלה גם בהוצאת ממון עבור כך.

• **מחלוקת רמב"ם ותוספות - ראב"ד ורשב"א**: האם יש חיוב תשלום לאחר מכן?

« לדעת הרשב"א והראב"ד, יש להבחין בין שני מצבים: ~ מציל עצמו באמצעות ממון חברו - חייב לשלם. לדוגמה: נרדף ששבר את הכלים. ~ ממון הגורם לאונס - פטור מלשלם, הממון רודף את האדם. לדוגמה: חמור בספינה.